

Bibliografia de referència

- BEIN, R. (2001): «Die Wechselwirkung Prestige/Gebrauchswert des Französischen: früher erste, heute dritte Fremdsprache in Argentinien», dins BORN, J. (ed.): *Mehrsprachigkeit in der Romania: Französisch im Kontakt und in der Konkurrenz zu anderen Sprachen*. Viena: Praesens, p. 82-90.
- COOPER, R. L. (1989): *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KREMnitz, G. (2003): «Le concept de ‘conflit linguistique’ aujourd’hui. Essai d’une mise à jour. Avec une annexe: quelques remarques sur le terme de ‘valeur communicative’ des langues», *Lengas*, núm. 54, p. 7-22.
- KREMnitz, G. (2006): «Català, valencià, balear: respostes científiques a qüestions polítiques?», dins VALLVERDÚ, F. (ed.): *Cap a on va la sociolingüística?: II Jornada de l’Associació d’Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d’octubre de 2005)*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, p. 63-76.
- PRADILLA, M. À. (2011): «La gestió normativa de la llengua catalana. Unitat en la diversitat o diversitat d’unitats», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 56, p. 113-139.
- PRADILLA, M. À. (2015): *La catalanofonia. Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.

MONTOYA ABAT, Brauli (2018): *Aproximació a la història social de la llengua catalana*. Alzira: Bromera, 162 p.

Reconstruir la història de la llengua catalana, condensar-ne els fluxos evolutius, establir-ne una periodització i assignar-li un sentit holístic, un valor socialment compartit, heus ací tot un desafiament cognitiu, que implica mobilitzar més destreses de les que es pot inferir en una aproximació superficial. Si la síntesi s’ha d’adequar a un lector jove, l’empresa redobla el caràcter de repte intel·lectual. Comptat i debatut, l’exercici d’escorcollar els vestigis del català en el passat ens interpel·la com a subjectes històrics inserits en el moment actual, amb tota la càrrega d’informació, i també de prejudicis, amb què acarem el patrimoni heretat. Això confirma la hipòtesi que la història sempre parla del present amb arguments del passat. I per això mateix resulta tan difícil eludir la lectura presentista d’èpoques pretèrites. Fet i fet, el lector avesat als estudis de diacronia lingüística tendirà a veure, més enllà de la trama narrativa i les dades factuais, l’ordit del producte, el context i el rerefons en què s’han bastit tant la darrera monografia especialitzada, com la síntesi de conjunt més recent. I en aquest escrutini de nivell expert, establirà uns vincles clars entre text i autor.

El responsable del llibre que glossem és Brauli Montoya Abat (Novelda, 1956), catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat d’Alacant, membre de la Secció Filològica de l’IEC, de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua i de l’Insitit Interuniversitari de Filologia Valenciana. La investigació de Montoya és sobradament coneguda i es reparteix entre els dominis veïns de la sociolingüística aplicada, la sociolingüística històrica, la història social de la llengua o la teoria i pràctica de la normativització, entre d’altres. Alguns estudis seus, com ara *Alacant, la llengua interrompuda* (1996) o *La transmissió familiar del valencià* (2011), aquest publicat amb el professor Antoni Mas, també de la UA, són referències obligades en els camps esmentats.

Els treballs de Montoya reuneixen el rigor, l’abundància de coneixements i la passió d’un investigador que viu i estudia la llengua des de les contrades meridionals de l’idioma, ben a prop de la frontera lingüística. De fet, la noció de *limes* o frontera, assumida vivencialment i explorada amb bagatge científic, plana en moltes de les seves pàgines. Com en aquest llibre, publicat en la biblioteca Essencial, una col·lecció divulgativa de l’editorial Bromera, d’Alzira, adreçada sobretot a lectors joves, alumnes de batxillerat i de cursos universitaris inicials. Montoya ha fet un autèntic *tour de force* per tal d’encabir un cabal d’informació ingent en cent-cinquanta pàgines d’un volumet de butxaca, en un llenguatge planer que conjumina densitat conceptual i vigor narratiu; síntesi de conjunt i precisió de detall, perfils nítids i

ben il·luminats amb parcel·les del passat que romanen en clarobscur. El resultat és un exercici condensat de divulgació històrica, que destaca per la claredat expositiva. Un exercici de síntesi que resultarà ben útil per als estudiants en formació. I que farà reflexionar el *connaisseur*, el qual pot contrastar els seus coneixements amb les solucions que Montoya adopta.

Els qui ens dediquem amb desigual fortuna a mostrar la història del català a universitaris, i hi hem hagut de preparar materials, sabem el que costa d'administrar un bé escàs, el temps docent o l'extensió en pàgines, a l'hora de repartir la informació. Cal apamar molt bé cada decisió: la tria dels continguts abordats, els límits i termes de la periodització, l'enfocament expositiu... Cal sospesar bé l'extensió de cada capítol, cada epígraf, cada paràgraf, cada solució terminològica... I és sota aquesta experiència compartida amb l'autor, i reflectida en el seu treball, que aquesta excel·lent síntesi ens suscita un seguit d'interrogants, els quals passem a enumerar.

Una història; ni que sigui contada a un auditori poc o gens expert, reclama uns marcs conceptuals previs, uns mètodes d'ordenació dels materials i uns esquemes interpretatius, al servei de l'objecte a divulgar. Montoya presenta la matèria i l'estructura del llibre en la introducció, que és breu i clara, com convé a la naturalesa del llibre. Quant a la matèria, la història social de la llengua, Montoya la defineix, com he teoritzat jo mateix (Nicolás 1998), com a conjunt d'interaccions entre els usos comunicatius, les formes lingüístiques i els esquemes de consciència. Pel que fa a l'esquema expositiu, Montoya avança que resumirà dotze segles d'història lingüística en quatre grans etapes, cadascuna de les quals es desenvolupa en el capítol corresponent, sota les rúbriques «ascens» (segles IX-XIII), «plenitud» (segles XI-V-XV), «replegament» (segles XVI-XVIII) i «represa interrompuda» (segles XIX-XX).

Examinem en primer lloc la periodització que Montoya proposa. Ens hi trobem amb una enèsima variant de l'esquema orgànic, que tendeix a equiparar matèria idiomàtica i matèria vivent. Resulta difícil sostreure's a una tal equació biològica, que permet parlar de la "vida i mort" de les llengües. Al cap i a la fi, les llengües són creació humana. I els humans desenvolupem la nostra existència d'acord amb un guió establert, cosa que permet parlar en termes de gènesi, naixement, creixement, maduresa, decrepitud o extinció; de salut i vitalitat, o de malaltia i prostració. I encara més, d'acord amb els patrons de família, filiació i parentiu lingüístics (llengua mare, descendents lingüístics).

Notem, però, que en l'esquema de Montoya l'elecció dels apel·latius té el gran avantatge de la simplicitat, que reforça, de manera elegant, la comprensió dels processos per part del destinatari. Però els tres substantius marquen un biaix d'ascens, caiguda i recuperació parcial que no està exempt d'inconvenients. Tant l'ascens com la plenitud i el replegament s'haurien d'explicar millor per la concurrència de les tres dimensions de la història social suara enunciades: l'ampliació dels àmbits d'ús i l'expansió territorial; el desenvolupament i maduració formals i l'emancipació i afirmació identitàries. Dimensions que es descabdellen sempre en la dialèctica intern/extern: evolucions internes de la comunitat lingüística i pressions foranes sobre aquesta. Insistim que no és gens fàcil traduir aquest esquema en un relat vívid, comprensible, que integri el màxim de dades amb economia de recursos expressius, tot acoblant complexitat cognitiva i claredat d'exposició. Això fa que en aquest relat calculadíssim hi hagi alguns desequilibris, que potser només percebrà qui en tingui una informació prèvia ben assentada. Al nostre parer, els capítols dedicats a l'ascens i al replegament estan més ben resolts que els que glossen la plenitud baixmedieval o els avatars de la contemporaneïtat. Però mirarem d'argumentar aquesta afirmació tot seguit.

Per tal de pal·liar el risc de lectures reduccionistes, Montoya fa parlar les veus del passat. És un mèrit innegable d'aquesta utilíssima síntesi la inclusió en cada període de nombrosos fragments il·lustratius, tant de fonts documentals primàries com de fonts secundàries, amb citacions d'autors que han avaluat un fenomen o un període històric. Val a dir, però, que en la reproducció d'aquests fragments no sempre es veu clara l'alternança tipogràfica entre cursiva i rodona. Fet i fet, els testimonis aliens, sempre degudament atribuïts a l'autor o editor, fan que el text guanyi en dinamisme i s'enriqueixi amb una sensació de profunditat polifònica que és d'agrair.

Com ja hem dit, no és gens fàcil resumir en poques planes un objecte complex com la dinàmica sociolingüística projectada en el temps. S'ha de ponderar molt bé l'espai que es dedica a introduir i,

eventualment, situar i avaluar cada dada que es reporta. Cal que el conjunt mantingui la sensació d'un tractament homogeni i equilibrat dels diferents nivells d'anàlisi. I que l'atenció concedida a cada aspecte i a cada regió del domini lingüístic sigui proporcional a la rellevància ja observada pels historiadors precedents. D'altra banda, cal recrear els fets i processos del passat situant-los en el seu temps, defugint la conceptualització anacrònica. Per bé que sovint resulti ben temptador de recórrer-hi, per mor dels avantatges pedagògics que se'n deriven. Emparant-nos en aquests principis, destacarem alguns desajustaments menors que hi ha, al nostre parer, en la síntesi de Montoya.

En el capítol primer es dediquen quasi vint pàgines a descriure i comentar la configuració del protoromany català, en una col·lecció de documents que podem considerar la incipient *scripta* catalana, amb els consegüents problemes que planteja l'aparició d'una primitiva consciència de catalanitat lingüística diferenciada del llatí. Potser tot el procés hagués quedat més clar d'haver reportat algunes dades bàsiques sobre a) l'èmfasi en la separació conceptual entre llatí escrit (*latinitas*) i llatí vulgar (*romanitas*), tot remarcant que el català, com els altres parlars romànics, no deriva ben bé del llatí sense més, sinó del llatí vulgar parlat entre la Tarraconense i la Septimània b) la descomposició del món antic i l'emergència del feudalisme. Amb aquest context mínim s'hauria entès millor que els primers textos escrits siguin arreu de la Romània, Catalunya inclosa, documents juridiconotariats o anotacions vinculades a la predicació. O dit en termes topogràfics, que el català neixi al recer de castells i monestirs. D'altra banda, cal vindria haver remarcat més bé que el problema de la individuació conscient només afectava una exigua minoria lletrada, aquella que dominava l'escriptura i podria triar entre dos o més repertoris formals.

En el capítol segon, els segles de «plenitud» de la llengua ho són per l'expansió territorial d'aquesta, però també per l'assentament institucional i l'excel·lència en el conreu literari. Els dos primers aspectes es tracten tan bé com permet la dosificació expositiva, però la relació entre els grans textos del període auri i l'elaboració formal està a penes esbossada. Dels grans noms i textos del segle d'or només s'esmenta el *Curial e Güelfa* i s'hi al·ludeix de manera implícita en el capítol següent, en parlar de l'extensió de la impremta i de la pèrdua de vigor literari. Per contra, considerar que a la fi d'aquesta etapa les *Regles d'esquivar vocables* constituïren un «intent de normativització del segle xv» és forçar la interpretació dels fets, sotmetent-los al sedàs terminològic del present. És innegable que aquest text, l'estudi del qual encara admet moltes aproximacions, denota una pugna al voltant de la idea de prestigi idiomàtic, pugna social i ideològica que no podem designar amb una etiqueta estrictament contemporània. Resulta clarament anacrònic parlar de «llengües oficials», «normativització», «normalització» o «ensenyament escolar reglat» abans de mitjan segle xx, i encara amb prou feines en alguns casos.

Hi ha unes altres decisions relatives a l'ordre cronològic-expositiu que resulten discutibles. Sabem que no és fàcil harmonitzar la periodització estricta i la distribució de la matèria a tractar, però cal ser congruent amb els talls que hom practica en el *continuum* del temps històric. Així, en el capítol tercer, resulta paradoxal que ens trobem abans les mesures repressores inherents a la Nova Planta que les equivalents a la francesització de la Catalunya Nord, que s'havien iniciat mig segle abans. Aquestes es podrien haver tractat com a conseqüència de l'amputació territorial que deriva de la desfeta en la Revolta Catalana, que s'esmenta sols de passada.

El títol del capítol quart i final, la «Represa interrompuda», és un sintagma que conté una certa equívocitat. D'entrada se'ns diu que el català «haurà pogut recuperar algunes de les parcel·les de normalitat que van ser habituals fins al segle xv» (p. 125). Aquesta afirmació contradiu el dinamisme històric, que es fonamenta en la dialèctica entre continuïtat i canvi. Els canvis radicals de la contemporaneïtat (revolució industrial, sorgiment dels estats-nació, societat de masses i esclat de les formes de comunicació, etc.) no són un retorn a l'Europa anterior al Renaixement, sinó un estadi molt evolucionat del progrés històric, que planteja a les comunitats lingüístiques i a les llengües supervivents nous reptes inèdits. No és ben bé una represa, recuperació o renaixença de la llengua, sinó l'emergència d'una llengua esquartejada, amb asincronies i aritmies notables. D'altra banda, les interrupcions d'aquesta emergència fragmentària i incompleta no sorgiran de les insuficiències de la comunitat catalanoparlant sinó de la censura, la pressió coactiva i la persecució política que s'inicia amb els Borbons. Al nostre parer, aquesta

fustigació política queda una mica desdibuixada al llarg del capítol. Millor tractament reben els aspectes socials. Aspectes que l'autor coneix molt bé, vist que ha enquestat desenes d'informants que acrediten el retrocés del català en terres valencianes i la revernacularització parcial que s'hi registra a hores d'ara.

En conjunt, s'hi explica millor el procés de suplantació del català pel castellà que no la normativització del primer o la relació entre els lletraferits i el conflicte sociolingüístic. Un exemple, imputar a Llorente o a Llombart la voluntat de «restauració d'una llengua culta i unitària per a tots els països catalans» (p. 127) és probablement una atribució excessiva. Sobretot quan un poc més avant es constata que Llorente, com la resta dels prohoms de l'esquifida Renaixença valenciana (Querol, Labaila, Ferrer i Bigné, Pizcueta, Iranzo), tenia el castellà com a llengua familiar (p. 143). La figura i l'obra de Fabra haurien requerit d'un context sobre el qual projectar-se més bé. Dit altrament, caldria haver introduït la fundació de l'IEC com a resultat d'una conjuntura política, d'uns grups socials aglutinats al voltant de la Lliga Regionalista. Aquests, dotats d'una ideologia i una pràctica política i estètica (Noucentisme), forçaren que l'Estat reconegués una estructura administrativa (Mancomunitat), dins la qual l'IEC esdevindrà organisme rector i plataforma difusora de la normativa ortogràfica. El fet que es parli primer de Fabra i cinc pàgines després s'al·ludeixi molt de passada a la Mancomunitat no ajuda a entendre del tot per què sols a Catalunya s'avançà força en el camí de l'estandardització.

Montoya situa adequadament la discussió sobre l'elaboració de la normativa de Fabra i epígons en la perspectiva del que s'ha anomenat policentrisme convergent: subestàndards regionals cultes, orals i escrits (central, valencià, baleàric, nord-occidental) que eventualment podrien convergir en un estàndard escrit unitari. Potser es podria haver aclarit i explicitat millor aquest plantejament, en el concepte i en l'evolució efectiva. I també s'hauria pogut explicar d'una altra manera les relacions, quant al procés normativitzador, entre Barcelona i la resta del domini lingüístic català, en què hi ha hagut fins avui asimetries notòries, malentesos nocius i desencontres diversos. N'hi ha dos passatges significatius al respecte. Quan Montoya imputa a la revista *L'Avenç* la postulació d'un «barcelonisme supremacista» (p. 128) i quan insinua la relegació dels lingüistes valencians i baleàrics, que «[...] es limitaran a adoptar la “gramàtica i el diccionari base” que els vindrà donat [sic] des del Principat» (p. 134). Al costat d'aquestes “concessions” al sentiment particularista, Montoya fa servir expressions unitaristes com “països catalans”, amb minúscula, “sentiment nacional” o “consciència nacional”, l'abast referencial de les quals potser hauria convingut delimitar. Això hauria contribuït a evitar confusions entre el pla meramente descriptiu i el pla del metallenguatge analític, en què l'historiador no pot deixar de sustentar, *nolens volens*, un determinat punt de vista polític.

La compressió dràstica de dades, dins la «Represa interrompuda» contemporània, s'exacerba a la fi del llibre, quan els darrers quaranta anys d'història contemporània del català, de la Transició als nostres dies, es concentren de manera expeditiva i precipitada en només dues pàgines. Aquest sí que és un acabament interrompud, que desmereix de la resta del llibre. Sobretot si tenim en compte el lector model d'aquesta síntesi a què ja hem al·ludit. Si considerem que per a un jove resulta molt més fàcil l'adhesió empàtica a la història en curs, *work in progress* del qual ell o ella participa en part, hauria convingut ampliar aquesta recta final d'una història més que mil·lenària, en detriment dels períodes més reculats.

Com hem dit, les observacions anteriors no s'han de veure com a constatació de limitacions o insuficiències objectives. Bona part de les solucions que hem pogut qüestionar venen donades pel format del llibre i de la sèrie en què s'integra. En tot cas, les nostres apreciacions neixen d'una voluntat de diàleg amb el text analitzat. D'assumir el punt de vista de l'historiador abocat a reconstruir en poques pàgines una densa història de comunicació social: la complexa trama d'usos, formes i representacions que ha tingut el català al llarg del temps. Deriven, doncs, de l'enorme interès amb què hem rebut aquesta proposta, el valor cognitiu i propedèutic de la qual és indiscutible.

Miquel NICOLÁS
Universitat de València